

7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Дичківська І. М. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

8. Вербицький В. Технологізація навчально-виховного процесу в позашкільному освітньому просторі як принцип виховання особистості / Вербицький В. // Рідна школа. – 2010. – № 10. – С. 12–18.

Анотація

В.П.Вовк, Р.І.Михайлишин

Формирование психолого-профессиональной компетенции учителя начальных классов на основе педагогических технологий

В статье определены отдельные современные педагогические технологии и показаны возможности их влияния на формирование психолого-профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе обучения в высшем педагогическом заведении.

Ключевые слова: формирование, компетентность, психологическая компетентность, профессиональная компетентность, педагогическая технология.

Summary

V.P.Vovk, R.I.Mykhailishyn

Formation of Psychologic-Professional Competence of a Primary School Teacher on the Basis of Pedagogical Technologies

Some modern pedagogical technologies are determined in the article, the ways of their influence on formation of psychologic-pedagogical competence of the future primary school teachers in the process of teaching in higher pedagogical institution are shown.

Key words: formation, competence, psychological competence, professional competence, pedagogical technology.

Дата надходження статті:

„4” квітня 2011 р.

УДК [37.034-053.6] (477)

В.В.ВОРОЖБИТ,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Харків)*

Духовно-моральне виховання в українських гімназіях у середині XIX століття

У статті розкрито питання організації духовно-морального виховання учнів українських гімназій у середині XIX століття. Конкретизовано, що таке виховання відбувалося засобом впливу особистості вчителя, законовчителя на дітей, а також – через діалогічні та повчальні тексти читанок. Указано, що мету духовно-морального виховання дитини вбачали у сумлінності, активності, що визначалася вимогами середовища, у якому вона перебувала. У вимогах до учителів бралися до уваги і професійна придатність, і особистісний чинник. На розвиток духовних, моральних сил юнацтва для виконання свого обов'язку перед Вітчизною спрямовувалися українські читанки Я.Головацького, В.Ковальського, М.Шашкевича.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, гімназія, приклад вихователя, читання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Якісні зміни усіх галузей життєдіяльності суспільства висувають нові вимоги до формування особистісних якостей людини, що пов'язано з необхідністю вдосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Сучасна дійсність характеризується дефіцитом духовних цінностей, морально-етичних констант. Посилення прагматизму в культурному середовищі, популяризація у засобах масової інформації споживацької психології зумовили тенденцію формального ставлення до духовного зростання особистості, нівелювання моральних та етичних цінностей. Ці явища об'єктивно зумовлюють потребу розробки питань духовно-морального виховання молоді на загальнонаціональному (програма „Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”, затверджена наказом №1133 МОН України 17.12.2007) і регіональному рівнях (комплексна програма науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди „Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах” і кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки „Підготовка викладацьких кадрів для середньої та вищої школи у науково-педагогічній спадщині вітчизняних і світових педагогів, діячів освіти і культури XIX – XX ст.” (РК № 1-200199004104).

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми... Питання методології духовно-морального виховання у контексті педагогічної антропології вивчали І.Аносов, І.Бех, С.Гончаренко, В.Зінченко, М.Култаєва, Б.Мещеряков, С.Кузьміна, Н.Радіонова, О.Сухомлинська, Б.Ступарик. Учені А.Колодін, Н.Кочан, Г.Лозко, В.Пашенко досліджували проблеми

інтегрування світського та релігійного виховання. Творчу спадщину видатних педагогів, місце духовно-морального компоненту у структурі особистості вчителя та роль його авторитету вивчали М.Богуславський, М.Євтух, Л.Журенко, С.Золотухіна, Т.Ільїна, О.Каневська, Н.Мещерякова, З.Равкін та ін. Однак реалії сьогодення указують на необхідність ретельного історико-педагогічного дослідження організації духовно-морального виховання дітей в гімназіях XIX століття, де виховувалася наукова еліта, прогресивна інтелігенція.

Формулювання цілей статті... Метою публікації є аналіз мети духовно-морального виховання учнів та досвіду її реалізації у змісті підручників для читання в практиці українських гімназій другої половини XIX століття.

Виклад основного матеріалу... Проведене узагальнення документів, які визначали організаційні засади гімназичної освіти у другій половині XIX століття, свідчить про те, що головною метою виховання в гімназіях досліджуваного періоду була реалізація ідеї виховання молоді в релігійно-монархічному дусі, де на першому місці було виховання конкретних почуттів, поглядів, вірувань [4, с.122]. Отже, метою навчання в гімназіях було надання теоретичних знань з окремих предметів (латина, грецька, математика, закон Божий, та ін.) для підготовки до навчання в університетах, а також „пристойне виховання” [4, с.122].

Як дізнаємося з історичних джерел, демократичні тенденції першої половини XIX століття відобразилися в організації навчального процесу в гімназіях. Наприклад, у вказаний історичний період була скасована тілесна кара гімназистів [9, т.2, ст.1033]. Вчитель став сприйматися як старший наставник, помічник. Відносини учителів, законовчителів з учнями набули сприятливого психоемоційного забарвлення, стимулювали розширення свобод, активізацію самостійності у навчанні. Згодом практично усі наступні статuti гімназій організацію освітній процес спрямовували на „пристойне виховання”.

Як свідчать проаналізовані історико-педагогічні джерела, велику роль в гімназичній освіті відігравали дисципліни релігійного спрямування і вчителі релігійних курсів, їх називали законовчителі, катехити. У кожній гімназії на середину XIX століття утвердилася традиція наявності 1-2 вчителів релігії „того сповідання, до якого належали усі або більшість учнів” [10]. Обов'язком учителів Закону Божого було регулярне викладання дисциплін релігійного спрямування. Вони також могли викладати й інші предмети, якщо мали відповідну кваліфікацію, що ставало можливим у випадку успішного складання вчительських екзаменів. Вони ж виконували виховну роботу. Показово, що законовчителі, учителі інших дисциплін фактично не використовували моралізаторські бесіди і авторитарні повчання, а керувалися методичними досягненнями церковних просвітніх установ.

Відомо, що діалогічна сфера буття людини може бути реалізована в педагогічному спілкуванні, якщо зміст буття вчителя, пов'язаний, перетинається й взаємодіє зі змістами учня, у результаті чого утворюється загальне значеннєве поле. Досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу припускає вплив на емоційну сферу учнів, формування мотивації, системи цінностей особистості. При цьому зміст базового утворення визначається як мінімальний інваріант, необхідний і достатній для всіх учнів, включає знання, уміння, цінності. У досліджуваній період, на відміну від сучасності, учнів цілеспрямовано залучали до виховних ситуацій, в яких зміст визначався послідовними цінностями духовно-морального спрямування. У такий спосіб передбачалося, що цінності, які дитина сприйняла на слух, побачила на життєвому прикладі авторитетного дорослого, реалізовуватимуться дитиною в повсякденній життєвій практиці. Показово, що законовчителі серед обов'язків мали впливати на внутрішній світ дитини. Наприклад, у ході наукового пошуку віднайдено такі рекомендації в інструкції до навчального процесу в гімназіях 1849 р.: „Вчитель є душею школи, ...від добрих вчителів залежить виконання інструкцій, а найкращі постанови й наукові плани зійдуть нанівець, якщо не буде вправних виконавців, які б пройнялись духом, добре розуміли своє завдання і щиро переймались своїм покликанням” [9, т.3, с.1341]. Серед вимог до законовчителів гімназій висувати традиційні, тотожні з вимогами до вчителів інших навчальних дисциплін, зокрема: вимога громадянства; політична благонадійність; вік до 40 років; бездоганна поведінка („моральне обличчя”); знання фаху; знання педагогіки.

Учителі релігії важливу роль у духовно-моральному вихованні дитини вбачали у сумлінності, активності, що визначалася вимогами середовища, у якому перебуває дитина: „Формування особи тісно пов'язане з вихованням сумлінності та інших рис активної людини, яка припускає, що учень стає суб'єктом діяльності і керує своїм особистим розвитком з урахуванням загальних цінностей, серед них перша – шанування батьків, Государя, Батьківщини” [10].

На середину XIX століття у вітчизняних гімназіях функціонувала жорстка система відбору педагогічних кадрів, мета якої – не допустити до викладання в гімназіях випадкових людей. Кандидат на вчительську посаду повинен був довести свою спроможність, подавши відповідні документи: свідоцтво академічної зрілості; документ, що підтверджував навчання в університеті; свідоцтво про роботу в педагогічній чи філософській семінарії (колегіумі); папери, які засвідчують

участь кандидата в проходженні практичних курсів чи семінарів (для тих, хто хотів викладати сучасні мови); якщо після навчання в університеті пройшло більше року, то кандидат мав подати свідоцтво про поведінку протягом цього часу; автобіографію, де відображувалася інформація про навчання, заняття наукою, обсяг, напрям і захоплення; свідоцтво екзаменаційної комісії.

Як можна пересвідчитись, бралися до уваги і професійна придатність, і особистісний чинник, бо розвиток середніх шкіл залежить від діяльності вчителів. Гарний учитель навіть у важких та несприятливих умовах і при недосконалому навчальному плані зуміє запалити молодь до праці, розбудити замилювання до науки вплинути додатково на ушляхетнення серця і вироблення характеру [10]. Коли ж учитель не відчуває радості від своєї роботи або виконує свої обов'язки лише боячись звільнення, то навіть за сприятливих умов він не зможе виправдати сподівання, бо якщо, в кращому випадку, зможе дати певну суму знань, то виховати особистість, котра була б здатна самостійно оволодіти знаннями, такий педагог не зможе.

У працях тогочасних педагогів і громадських діячів зустрічаємо численні вимоги до вчителів, які здійснювали в гімназіях духовно-моральне виховання. Наприклад, Г.Зарицький вважав, що вчитель повинен перш за все чесним християнином, патріотом – „гідним обивателем краю”, суворим, але справедливим послідовним, розумним, лагідним, милостивим [6, с.57]. Е.Черкаський, один із провідних польських педагогів, був впевнений у тому, що „вчитель повинен стояти високо з огляду наукового, педагогічного і морального”, мати відповідні здібності, знати методику і не дотримуватися сліпо інструкції, керувати навчальним процесом, подавати матеріал доступно, зважаючи на необхідність поетапного збагачення знань учнів, враховуючи обдарування, усіляко сприяти їхній самостійній праці [2, с.74]. Його сучасник П.Попель писав, що багато залежить від покликання, здібностей, любові до предмета, знайомства із передовими педагогічними ідеями; вчитель повинен мати відповідний інтелектуально-моральний рівень, повністю присвятити себе справі, любити учнів, бути чуйним, терплячим, добрим, чесним, зберігати свободу викладу, йти за своїми можливостями і здібностями; виклад матеріалу має бути „жвавий, тоді швидше він дійде до розуму і душі молоді” [1, с. 83].

На основі аналізу спадщини педагогів та численних інструкцій, якими керувалися в організації навчання в гімназіях другої половини XIX століття, можемо виділити відповідні професійні характеристики, які визначали право вчителя виховувати: фахова підготовка; розвиненість дидактичних здібностей; розвиненість інтелекту; вихованість вчителя; організаторські здібності. Конкретно на учнів учитель міг впливати: як особистість; як професіонал; як священик, учений, просвітник, громадський активіст [4; 7; 9; 10].

Дослідження матеріалів з теми доводить, що суть позитивного прикладу у вихованні полягала у використанні кращих зразків поведінки і діяльності інших людей для збудження в учнів прагнення до активної роботи над собою, до розвитку й удосконалення своїх особистісних якостей і подолання наявних недоліків. Основою прикладу є наслідування. Завдяки йому учні оволодівали моральним досвідом. У процесі наслідування виділялися такі етапи: 1) безпосереднє сприймання образу іншої людини; 2) формування бажання діяти за зразком; 3) синтез самостійних наслідувальних дій, що виявляється у пристосуванні до поведінки свого ідеалу [10]. Як відомо, виховні функції прикладу різні: він може слугувати педагогу для конкретизації певного теоретичного положення; на прикладі можна довести істинність певної моральної норми; він є переконливим аргументом; може спонукати до певного типу поведінки. Особливість виховного впливу прикладу полягає в тому, що він діє своєю наочністю і конкретністю. І що ближчий і зрозуміліший учневі приклад, то більшою є його виховна сила. Використання прикладу у вихованні потребує врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Так, у роботі з гімназистами варто виходити з того, що вони вже не сліпо наслідують приклад, а критично ставляться до пропонованого їм взірця. Особливо великий вплив на формування свідомості та поведінки молодшої людини здійснює особистість вихователя, його моральне обличчя. Цей вплив за своїм значенням ні з чим не можна порівняти і нічим не можна замінити. Особистий приклад вихователя впливав на учня незалежно від його волі й бажання. Жодні слова викладача не могли дати такого чіткого уявлення про правила поведінки, як його вчинки й дії. Вихованці постійно спостерігали, як учитель поводив себе на занятті й у житті, як він одягнений, як повадився з людьми, які його оточували. Їх цікавили те, як він відгукнеться на ту чи іншу подію, як ставиться до своїх обов'язків. Особливо високо цінувалася у вихователів цілісність характеру, вимогливість до себе й інших, завзятість і наполегливість у досягненні поставленої мети. Ці якості значно підвищують силу виховної дії педагога і в наш час.

На прикладі діяльності учителів Бережанської гімназії розкриємо прийоми духовно-морального виховання учнів, які не втратили актуальності і в сучасних умовах. Учитель І.Барвінський „намагався довести ученика до належного розуміння предмета, до замилювання ним, а крім того вимагаючи суворо точного знання і виконання обов'язків, добирив ... всяких можливих педагогічних способів, щоби спонукати учнів до досягнення відповідного поступу”. Учні вважали його суворим і

вимогливим учителем, проте двійки ставив лише у виняткових випадках, „вважаючи головною задачею учителя, що має він не тільки оцінювати, але навчати і виховувати” [2, с.154–157]. Вражаючими є і характеристики учителя Б.Лепкого, який відзначався „з поважною, зрівноваженою вдачею”, елегантним виглядом, а „прегарною мовою”, „новочасним педагогічним підходом завжди викликав у наших молодих серцях симпатію і глибоку пошану”. Особливу довіру викликали привітна посмішка, „спокійна лагідна метода навчання”, „трактування учнів як молодших друзів”. „Учні ставили його ...за зразок педагога, інтелектуаліста найвищого щабля і палкого патріота” [2, с.329].

Учитель М.Соневицький, чутливий, шляхетний і добропорядний, був найшанованішим членом вчительського збору Бережанської гімназії. „Всією душею він любив і розумів учнів, без огляду на те, чи то були українці, чи іншої національності”. „Ліберальна метода виховання, що полягала на невимушеній і веселій поведінці з учнями і, одночасно, на чутливому відношенні до учнівських потреб, на даванні добрих порад і вказівок і на повній жертвовності і допомозі там, де вона була найбільш потрібна”. У політичних питаннях не розбирався, але розказував нам деякі події з життя народовців, що нас немало цікавило й заохочувало до уваги й науки, тим більше, що наш катехит і тут умів блиснути своїм дотепом і гумором” [2, с.317]. Д.Гладилович, професор руської гімназії, голова Товариства ім. Шевченка, у Львові, „наскрізь чесний і робітник невтомний”, „скромний і тихий”, „ніколи не бажав почестей, не добивався авансів, не спекулював на популярність”, відвертий і прямодушний, [2, с.99]. О.Партацький – „муж високого умислу”, небаченої працьовитості, зразковий педагог, відзначався „вишуканою методою”, великою сумлінністю у навчанні, у нього був шляхетний і лагідний характер, був ласкавим і добродійним [2, с.173]. К.Горбаль виховував і навчав не тільки учнів, але й інших вчителів [2, с.37]. Він відзначався інтелігенцією, здібністю до теоретичної конструкції та аналізу, доброю пам'яттю, начитаністю, був чесним, відвертим і правдолюбивим, скромним, дуже людяним, ерудованим, володів здатністю вільно недовгогматично бачити людські взаємини [2, с.370].

З історії відомо, що класична гімназія на середину ХІХ століття представляла гуманітарний напрям освіти. Гуманітарна освіта – це сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук, важливий засіб формування світогляду, загального розвитку людини. В розумовому та моральному вихованні молодь привчали до терпіння та покори. За свої дисциплінарні проступки кожен учень гімназії ніс покарання, які були затверджені в „Правилах про стягнення” 1874 р. Взагалі, під час керівництва Д.Толстого політика Міністерства народної освіти мала послідовний, хоча й жорсткий, характер, освіта спрямовувалася на виховання в дусі „поваги до прав власності, дотримання докорінних основ громадського ладу” [4, с.458].

Метою школи було надання учням сукупності знань, необхідних для наукової діяльності, розвиток духовних, моральних сил юнацтва для виконання свого обов'язку перед Вітчизною [4, с.459]. На реалізацію цієї мети спрямовували зміст підручників і книг для читання. Першим гімназійним підручником з літератури була „Руська читанка” В.Ковальського, що, у структурі, доборі матеріалу орієнтувала на духовно-моральне виховання підлітків [5]. Зміст читанки формували твори письменників європейських країн – переклади (Лессінга, Байрона), переспіви (братів Грімм, Жана-Поля Ріхтера), українських письменників – М.Шашкевича, Я.Головацького, І.Гушалеви́ча, О.Духновича, М.Устияновича, А.Добрянського, І.Наумовича, І.Лозинського. Автор цієї читанки не був послідовним у розміщенні текстів для читання, хоч певна логіка прослідковується: В. Ковальський намагався укладати підручник з урахуванням їх смислового навантаження і значущості літературного чи фольклорного твору для духовно-морального виховання дитини. Жанрова специфіка не враховувалася, важливішим для автора було прагнення уникнути однотипності текстів, що породила б одноманітність і негативно позначилася на вихованні учнів.

Аналіз змісту читанки дає підстави виділити чотири цикли, твори, що їх представляють, не згруповані, а подаються довільно. Перший цикл утворили морально-дидактичні твори. Їхнє завдання – виховати цілісну особистість, активного члена суспільства, котрий би звиряв свої дії та вчинки з християнськими нормами та народними звичаями і традиціями. Читанку відкриває вірш самого упорядника, в якому автор однозначно засвідчує власну позицію, даючи відповідні настанови читачам-учням:

Все с Богом начинай
И с Богом поступай
А на конце узриши,
Що дело совершил ти [5, с.3].

Окремі зразки присвячені людським вадам та доброчесностям, наприклад, „Самохвальство” [5, с.27], „Лакомство” [5, с.319], „Человеколюбіе” [5, с.95], „Благодарность” [5, с.317] та ін.

Варто зазначити, що автор розумів недоліки відвертого моралізаторства, а тому, говорячи про людські якості, варті похвали, пояснював їх не за допомогою абстракцій, а на основі прикладів з історії, що будуть для читача досить переконливими. Значення слова „человеколюбіе” В.Ковальський

пояснював на основі розповіді про багатого римлянина Павлина, який прославився своєю любов'ю до ближнього: кожен жебрак, завітавши у його будинок, отримував одяг і харчі. Та одного разу сталося так, що його дружина не наділила нічого нещасному, який потребував допомоги, бо не наважилася віддати йому останню хлібину. А через деякий час Павлин, дізнавшись, що усі його кораблі, окрім одного, щасливого повернулися додому, сказав дружині: „...Ти приховала той загиблий хліб від убогих. Один буханець zostався убожеству, цілий корабель велів Бог тобі відняти” [5, с.95–96]. Автор пропагував толерантність. Так, учням пропонувалася розповідь про Мойсея Менделсона, котрий „був добропоряднішим єврейським комірником в одного купця.. Його шанували усі за скромність і мудрість. Відомі і ушавлені люди хотіли з ним товаришувати і отримати його пораду. І ніхто не цурався бороди єврея, адже усі цінували голову, на якій та борода рослі” [5, с.156].

Цю ж виховну функцію виконували афоризми, котрі міг знайти учень на сторінках підручника, наприклад: „Якби ми не мали вад, то не відкривали б їх так радо іншим... Легше бути мудрим для когось іншого, аніж для самого себе... Коли ми закриваємо глибину свого серця перед другом, до чинимо так не з недовіри до них, а з недовіри до себе” [5, с.90–91]. Позитивним є те, що В.Ковальський використав у підручнику загадки, які не тільки сприяють розвитку логічного мислення учнів, але формують духовно-моральні цінності [5, с.13].

Як свідчать проведений аналіз, читанка В.Ковальського використовувалась майже до кінця 60-х рр. XIX століття. Серед причин дидактичного довголіття варто вказати не лише на відсутність інших книг у той час, але також на високу ідейно-художню вартість творів, які пропонувались для вивчення у гімназіях.

Великою популярністю в українських гімназіях користувалася „Читанка для діточок в народних училищах руських” М.Шашкевича, яку він завершив наприкінці 1836 р., проте надрукована вона була лише в 1850 р. (друге видання 1853 р.). Хоч і призначався підручник для народних шкіл, але так суттєво відрізнявся від давніх церковнослов'янських, що його почали використовувати в гімназіях. Беручи за підставу своєї „Читанки” релігійність і побудовану на ній моральність, М.Шашкевич дотримувався традиції давніх українських шкіл [8, с.65]. Читанка складається з шести розділів: вступного, повістки, байки, коротенькі науки, оповідання із святих Книг, пісеньки та ігри діточок. Сам М.Шашкевич зазначав, що „намагався, на скільки дозволили йому слабі сили, міцно прищепити справжню релігійність і на її основі – моральність у ніжних, вразливих серцях молоді, майбутніх громадян”. Автор був переконаний, що тільки вона надає усвідомлення справжньої людини. Однак, автор намагався в легкій доступній формі викласти величні релігійні та звичаєві правила, щоб привернути увагу і зацікавити розум дитини [8, с.65]. Подальший аналіз змісту підручника доводить, що М.Шашкевич належав до числа кращих вітчизняних педагогів. Враховуючи особливості дитячої психіки, автор подавав інформацію ступенево, керуючись принципом доступності. Йому вдалося уникнути зайвих мудрувань, подати матеріал прекрасною народною мовою. Наприклад, так пояснював М.Шашкевич значення родини: „...Сину! Ти тепер у школі, і хтось лишився вдома? Залишилися тато, мама, брати, сестри, це – родина. Чоловік і дружина з діточками утворюють родину, до якої пристає і челядь. Кожний в родинному домі має своє ласкаве ім'я, а всі разом мають одне прізвище. Бачиш, от в тій хаті зоветься отець Прокіп, мати Марина, син Пилип, дочка Анна, а всі разом зовуться, на примір Білячі або як інакше, бо таких прозвищ багато, а в кожній родині інше” [8, с.150].

Цікавим матеріалом щодо реалізації завдань духовно-морального виховання учнів українських гімназій другої половини XIX століття є хрестоматія для читання Я.Головацького. Так, опрацьовуючи розділ „Повістки”, учні читали твори на морально-дидактичні теми, які були зорієнтовані на реальне життя і допомагали визначитися з правильною поведінкою у різних випадках („Добрий Семко і лихий Панько”, „Пустий Гринь”, „Брехун Івась”, „Кирило лютив пси і каюся того” , „Про поміч ближньому в роботах його” та ін.). На сторінках читанок, призначених для українських гімназій досліджуваного періоду вміщувалися матеріали, в яких кожна дитина могла пізнавати світ у доступній формі. Основою викладу навчальних текстів – принцип поваги до внутрішнього світу дитини, якого бракує інколи в сучасних дидактичних виданнях. Наприклад у хрестоматії для читання авторства Я.Головацького зустрічаємо діалогічні тексти, які крім пізнавального мають значний виховний аспект. Автор веде свого малого читача „від сучасності до майбутнього, з їх хати в ширший світ, з землі на небо з постійною вказівкою на Бога, творця усього того, на що вони дивляться з подивом, що справляє їм радість і вигоду, з постійною охотою до глибокої пошани й любові до Вседоброго й Всемогутнього й до людей, як до таких самих, як і вони, створінь і дітей названої, премудрої, найвищої істоти” [3, с.65]. Робить він часто у жвавій, доступній формі діалогу батька і дітей, вчителя і учнів: „...Сказав отець: „...Ото видите, хмари і суть дуже маленькі і легенькі краплі води, котрі, як вгорі зберуться у великі краплі, тяжіють і конче їм тоді на землю падати. Коли тії каплі падають в ночі непомітно, поволі, то зовуться рососою, а як падуть густо і на багато, то зовемо дощем. Коли б не тее, то зів'яли і згоріли наші царини, трава би висхла, скотина не мала б чим пасти, а люди би хліба не їли і

настав би голод великий, щоби весь світ заморив. Бачте, як то премудрость Господа Бога добре зарядила, як то нас Бог дуже милує! Дякуйте проте тому Господу Богу за його доброту, лягаючи і встаючи” [3, с.155]. Так поступово готувались учні до сприйняття серйознішого і глибшого матеріалу – уривків з Біблії („Гріх первородний”, „Потоп всесвітній”, „Голіаф і Давид”, „Різдво і життя спасителя нашого Ісуса Христа” та ін.).

Серед позитивних надбань досліджуваного періоду можна вказати і на те, що організатори гімназичної освіти прагнули створити шкільний простір як ауру добропорядності, місце, де учень повинен знаходити захист як від негараздів навколишнього світу, так і від самого себе. Це підтверджує персональна зацікавленість питаннями освіти і духовно-морального виховання учнівської молоді імператором. Зокрема, у ході дослідження з’ясовано, що Імператор цікавився питаннями шкільної освіти, у побажаннях до нового міністра доктора римської словесності Г. Зенгера вказував на необхідність поєднувати освіту з вихованням молоді в душі віри, відданості державі та сім’ї. Він указував на необхідність розвитку фізичних і розумових здібностей учня. Окремо підкреслювалася важливість дисципліни та порядку в школі: „Школа, з якої виходить юнак із знанням лише одного навчального курсу, не поєднаного з релігійно-моральним вихованням, з почуттям обов’язку, з дисципліною, з повагою до дорослих, не тільки не корисна, а й дуже небезпечна; вона розвиває згубні для кожної справи свавілля та самовпевненість” [4, с.603]. Також вказувалося на необхідність створення у столичних містах і губерніях виховних пансіонів при гімназіях і реальних училищах. Окремо висловлювалася пропозиція про необхідність трьох типів шкіл: молодшої – із закінченим курсом початкової освіти, середньої – різних типів також із закінченим курсом та середньої – із підготовчим курсом для університетів. Отже, міністру освіти Г.Зенгеру були дані імператорські установки щодо бажаного напрямку реформи школи. Однак, як свідчить проведене узагальнення, на практиці гуманістичні ідеї щодо духовно-морального виховання часто не реалізовувалися, залежали від підготовленості та особистої переконаності учителів, законовчителів.

Висновки дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі... Аналіз мети духовно-морального виховання учнів українських гімназій довів, що у другій половині XIX століття питання духовно-морального виховання були пріоритетними. Досвід реалізації духовно-морального виховання виявлено у змісті змісті підручників для читання (Я.Головацького, В.Ковальського, М.Шашкевича) в методичних керівництвах до виховної роботи, вимогах до учителів, законовчителів гімназій другої половини XIX століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть / О. Барвінський. – Львів, 1912. – 336 с. ; Друга часть. – Львів, 1913. – 406 с.
2. Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1970. – 878 с.
3. Головацький Я. Граматика руского языка / Я. Головацький. – Львів, 1849. – 219 с.
4. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения 1802 – 1902 гг. / сост. С. В. Рождественский. – С.-Пб. : Изд-во МНП, 1902. – 776 с.
5. Ковальський В. Руська читанка для низшої гімназій. Часть 1 / В. Ковальський. – Відни, 1852. – 368 с.
6. Кравченко О. Тернопільська гімназія в 1848-98 рр. / О. Кравченко // Наукові записки Тернопільського обласного краєзнавчого музею. – 1997. – Кн. 2. – Ч. I. – С. 131–153.
7. Маврицкий В. Правила и программы классических гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения / В. Маврицкий. – М. : Университетская типогр., 1900. – 232 с.
8. Писання Маркіяна Шашкевича. – У Львові, 1912. – 294 с.
9. Сборник распоряжений и постановлений по гимназиям и прогимназиям ведомства Министерства народного просвещения. – СПб. : Мин. нар. просвещ., 1874. – 207 с.
10. Циркуляр про створення комісії з виховної роботи. – ІЦІАК України, ф. 707, оп. 259, спр. 80, арк. 197.

Анотация

В.В.Ворожбит

Духовно-нравственное воспитание в украинских гимназиях в середине XIX века

В статье раскрыт вопрос организации духовно-нравственного воспитания учащихся украинских гимназий во второй половине XIX в. Конкретизировано, что духовно-нравственное воспитание осуществлялось с помощью таких приёмов: пример личности учителя, законоучителя, диалогические и поучительные тексты книг для чтения. Указано, что цель духовно-нравственного воспитания гимназистов предполагала воспитание старательности, активности. В требованиях к учителям делался акцент на профессиональные умения воспитывать, личные качества. На развитие духовных, нравственных сил юношества для исполнения обязанностей перед Отечеством направлялось содержание украинских книг для чтения авторов Я.Головацького, В.Ковальського, М.Шашкевича.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, гимназия, пример воспитателя, чтение.

Summary

V.V.Vorozhbit

Spiritual and Moral Education in Ukrainian Gymnasia in the Mid-Nineteenth Century

There was investigated a problem of pupils' spiritual and moral education in Ukrainian gymnasia in the mid-nineteenth century in the article. It was concretized that such an education was realized via teacher influence on children

and also through dialogical and instructive texts of textbooks. It was stated that the aim of child spiritual and moral education was found in honesty and activity that was determined with environment requirements in which a child is placed. A lot of attention was paid to professional competence and personal factor in the requirements for a teacher. Ukrainian textbooks by Ya.Golovatskyi, V.Kovalskyi, M.Shashkevych were directed to the development of spiritual and moral strengths of youth to fulfill their duty to the Fatherland.

Key words: spiritual and moral education, gymnasium, teacher's example, reading.

Дата надходження статті:

„27” грудня 2010 р.

УДК: 378.112 (045)

О.М.ГАЛУС,

доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький)

До проблем педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів в умовах реформування вищої школи

У статті розглянуто питання педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів в умовах реформування вищої школи. Проаналізовано закономірності, принципи та умови педагогічного управління, які сприяють успішній адаптації майбутніх учителів у системі ступеневої освіти.

Ключові слова: управління, педагогічне управління, адаптація особистості, вища школа.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах реформування вищої школи України важливою постає проблема педагогічного управління процесами у ВНЗ. За змістом, організацією та технологією ці процеси охоплюють широкий спектр питань, які стосуються вдосконалення навчально-виховного процесу (запровадження кредитно-модульної системи навчання, підвищення ефективності самостійної й індивідуальної роботи студентів тощо), поглиблення наукових досліджень, посилення практичної підготовки студентів тощо. Вища освіта пов'язана з формуванням людини, створенням можливостей щодо вільного прояву нею своєї неповторної індивідуальності, розширенням універсальних моральних цінностей, які лежать в основі сталого розвитку суспільства. Під вищою освітою розуміють рівень освіти, який здобувається особою у ВНЗ в результаті послідовного, системного, цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, що ґрунтується на повній загальній середній освіті та завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Важливою проблемою на сьогодні є вдосконалення процесу адаптації майбутніх педагогів у системі ступеневої освіти та педагогічного управління ним.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У науковій літературі подано визначення поняття „управління” та опис його основних функцій (М.Х.Мескон, Ф.Хедоурі, М.Альберт [11], В.Г.Афанасьєв [2], П.Ф.Друкер, О.Г.Ковальов, Д.П.Кайдалов, Ф.Генов, Ф.У.Тейлор, Р.Х.Шакуров та ін.). У широкому філософському розумінні управління – це „елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності” [18, с.704]. Ряд учених розуміють управління як внутрішньо притаманну властивість суспільства на будь-якій стадії його розвитку. В.Г.Афанасьєв вважає, що „управління є сукупністю певних дій (операцій), які здійснюються людиною, суб'єктом управління щодо об'єкта з метою його перетворення та забезпечення його руху до заданої мети” [2, с.58]. Свідомий і цілеспрямований характер управлінської діяльності можна назвати її важливим атрибутом. Управління розглядають як послідовне чергування і поєднання структурних елементів: „управління – це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати та досягти мети організації” [11, с.38]. Управління освітніми закладами висвітлювалося у працях вчених з різноманітних питань, зокрема, сучасних досліджень проблем управління соціально-педагогічними системами (Є.С.Березняк, В.І.Бондар [3], Л.І.Даниленко [4], Г.В.Єльнікова [8], Л.М.Калініна, Л.М.Карамушка, О.М.Коверник, В.І.Маслов [10], О.Т.Шпак, В.С.Лазарев, В.С.Маслов, В.В.Олійник [13], В.В.Третяченко, Ф.І.Хміль, Є.М.Хриков [17], Г.В.Федоров та ін.); теорії і методики моделювання управлінської діяльності (В.С.Пікельна, О.Г.Хомерики); кваліметричного підходу до визначення ефективності управління навчальними закладами (О.Л.Ануфрієва, Г.А.Дмитренко [5], Г.В.Єльнікова [8]), удосконалення післядипломної педагогічної освіти (Н.М.Бібік, С.В.Крисюк, І.П.Жерносек, Т.М.Сорочан, Н.Л.Коломінський [9], Н.Г.Протасова та ін.).

Процес адаптації особистості має міждисциплінарне значення, а тому досліджувався ученими у біології (П.К.Анохін, М.О.Бернштейн, І.М.Сеченов, І.П.Павлов, Г.Сельє, З.Фрейд, Е.Майер, І.Д.Карцев, Ф.З.Меерсон), філософії (В.Г.Кремень, В.С.Лутай, Г.І.Царегородцев), соціології